

Gerhard Doerfer, *Versuch einer linguistischen Datierung älterer ost-türkischer Texte*, Harrassowitz Verlag, Turcologica: Band 14, Wiesbaden 1993. 255 s.

Eski Türkçe dil malzemesinin tarihlendirilmesi sorunu bugüne değin Bazin, Rahmeti Arat, Eberhard, Gabain, Kızlasov, Hamilton, Zieme ve Erdal gibi birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bunlar arasında Bazin'in araştırmaları özellikle dikkate değer. Onun 1974'te yayımlanan *Les calendriers turcs anciens et médiévaux* (Eski ve Ortaçağ Türk takvimleri) adlı 800 sayfalık yapıtı, bilindiği gibi, tümüyle bu konuya ayrılmıştır. Bazin 1965'te yayımlanan "La littérature épigraphique turque ancienne" (*Fundamenta* II, 192-211) adlı araştırmasında da 12 hayvanlı takvime göre tarihlendirilmiş olan runik harfli Eski Türk yazıtlarının dikiliş tarihlerini miladi takvime göre belirlemiştir.

Eski Türkçe metinlerin dilbilimsel ölçütlere göre sınıflandırılması ve tarihlendirilmesi konusunda ilk girişimler de Zieme ve Erdal tarafından yapılmıştır. Zieme, *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichäisch-türkischen Turfantexte* (Berlin 1969) adlı yapıtında yalnız Turfan'da bulunan Türkçe Maniheizt metinleri yazı ve dil özelliklerine göre sınıflandırmış ve tarihlendirmiş, Erdal da 1976'da tamamladığı *Voice and case in Old Turkish* adlı doktorluk tezinde (ss. 10-48) ve 1979'da yayımlanan "The chronological classification of Old Turkish texts" adlı araştırmasında yayımlanmış bütün Eski Türkçe metinleri kronolojik olarak sınıflandırmıştır.

Ünlü Alman Türkdilbilimcisi Doerfer de bu konu ile ilgilenmiş ve 1991'de yayımlanan "Bemerkungen zur chronologischen Klassifikation des älteren Türkischen" (*AoF* 18, 170-186) adlı yazısında konuya ilişkin görüşlerini notlar halinde açıklamıştır. Bu kısa araştırma yazısı ile yetinmeyen Doerfer bu kez karşımıza 255 sayfalık bir kitapla çıkmış bulunuyor.

Adını "Eski Doğu Türkçesi metinlerini tarihlendirilme denemesi" diye çevirebileceğimiz bu yapıtı Doerfer, pek yerinde ve haklı olarak, ünlü Fransız Türkdilbilimcisi Louis Bazin'e sunmuş. Kitap bir *prologemena* (önsöz) ile altı bölümden oluşuyor. Sonunda da zengin bir kaynakça var (237-255).

Önsöz’de Doerfer daha 8. yüzyıl metinlerinde diyalekt farklılıkları bulunduğu işaret ettikten sonra (örn. *bän ~ män* vb.) bu farkların sonraki yüzyıllarda daha da artması ile çok renkli bir görünümün ortaya çıktığını, bunun da tek ve birörnek bir “Eski Türkçe”den söz etmeyi güçleştirdiğini belirtiyor. Doerfer bundan sonra Türkçenin tarihsel dönemleri ile ilgili önemli bir görüş ileri sürüyor. Ona göre 1070’te *Kutadgu Bilig* ile başlayan Karahanlı Türkçesini “Orta Türkçe”, buna karşılık da 1347 yılından kalma Uygurca bir yapıtın ya da 1688 yılından kalma *Buyan evirmek* adlı metnin dilini “Eski Türkçe” olarak nitelendirmek doğru olmaz. Çünkü, Karahanlıca metinler bazı bakımlardan birçok “Eski Türkçe” metindeki özelliklerden daha eski özellikler taşır. Örneğin Karahanlıca metinlerde *ävür-* eyleminin geniş zamanı, *-K-*’li ve *-r-*’li belirli eylemlerde olduğu gibi, eski *-Ar* eki ile *ävür-är* biçiminde iken “Eski Türkçe” sayılan birçok metinde *ävür-ür* biçimindedir (s. 1). Yine örneğin *közün, könlün* gibi eski yuvarlak ünlülü araç durumu biçimleri Karahanlıcada korunurken Zieme’nin yayımladığı bazı metinlerde ve *Buyan evirmek*’te *-In* ekli yeni biçimlere rastlanır (s. 2). Bu durumda “Orta Türkçe” bazı bakımlardan “Eski Türkçe”den daha eski demektir. O halde bu adlandırmalar saçmadır. Doerfer’e göre Eski Doğu Türkçesi metinlerini şu gruplara ayırmak doğru olur:

1. En Eski Türkçe (Frühtürkisch): Moğolistan yazıtlarının dili ile Talas, Kara-Tal ve Koy-Sarı bölgelerinde de konuşulmuş olan dil (47-45 derece Kuzey, 71-78 derece Doğu);
2. Eski Batı Uygurcası: 11. yüzyıl Karahanlı metinleri ile Yüan dönemi öncesi metinlerin dili (74-78 boylam dereceleri arası);
3. Eski Doğu Uygurcası: Turfan’dan Liang-çu’ya kadar uzanan bölgeye (89-103 boylam dereceleri arası) ait eşzamanlı ya da biraz erken biraz geç metinlerin dili;
4. Orta Batı Uygurcası: 14. yüzyıl Harezmi Türkçesi ile 15. yüzyıl ve sonrası Çağatayca metinlerin dili;
5. Orta Doğu Uygurcası: Turfan ve Dunhuang kökenli 13. yüzyıl Yüan dönemi ve sonrası metinlerin dili.

Doerfer’e göre bu gruplar arasında yalnızca ağız farkları vardır (s. 2).

“Tarihlendirmede Güçlükler” adını taşıyan birinci bölümde (9-15) Doerfer daha önceki bazı araştırmacıların tarihlendirmelerinden örnekler vererek bu konudaki kimi güçlükleri dikkat çekiyor. Örneğin, 1002 tarihinde kapısı duvar örülerek kapatıldığı söylenen Bin Buda mağaraları kitaplığında bulunan ve 982 olarak tarihlendirilen bir metnin (Hamilton 15), içinde Moğolca *abağa* ve Farsça *qaşang* sözcükleri geçtiği için, kesin olarak Yüan dönemine ait olması gerektiğini ileri sürüyor (s. 10). Aynı yayındaki

14, 21, 33 ve 34 sayılı metinlerin içlerindeki Moğolca ödünç sözcükler nedeniyle, 3, 13, 15, 17. 30, 34 ve 35 sayılı metinlerin de hem *d ~ t* ve *s ~ z* ünsüzlerinin yazımındaki karışıklık hem de *sänlär*, *bilän* ve *eltmämiş* gibi yeni biçimlerin bulunması nedeniyle ancak Yüan dönemine (13. yüzyıl) ait olabileceğini söylüyor. Doerfer'e göre Bazin'in 34 sayılı metni 948 olarak tarihlemesi de doğru olamaz. Çünkü bu metinde *γ* ünsüzünün iki noktalı *q̇* ile yazıldığı görülmektedir. Bu özellik de Yüan dönemine özgüdür. Bu metinde kişi adı olarak geçen Moğolca *Singqor* 'şahin' sözcüğü de metnin Yüan dönemi öncesine ait olmadığını gösterir. Sonuç olarak Doerfer yalnızca Bin Buda mağaraları kitaplığının 1002 ya da 1035 tarihinde kapandığına bakılarak buradaki Uygurca yazmaların hepsinin bu tarihten öncesine ait olması gerektiği yargısına varılamayacağını belirtiyor.

İkinci bölüm "Metinlerin yapısı ve dilbilimsel gelişimi" adını taşıyor (16-64). Bu bölümde Doerfer önce eski Doğu Türkçesi metinlerinin tarihlerini saptamada işe yarayacak 30 dilbilimsel özelliği tablo halinde veriyor (16-17). Araştırmacı, daha sonra Zieme ile Erdal'ın kullandıkları dilbilimsel ölçütleri ele alıyor, bunların bir değerlendirmesini ve eleştirisini yapıyor (18-25). Doerfer bundan sonra kendi sınıflandırma ve kronolojisinde kullanacağı 30 ölçütün açıklamasına geçiyor. Bu 30 ölçüt şunlardır:

1. Kalıp baskını (Blockdruck) varlığı ya da yokluğu, 2. /l/ ve /y/ den sonra fazla elifli yazım, 3. /s/ : /ş/ ve /q/ : /γ/ ünsüzlerinin ayırt edilip edilmemesi, 4. /t/ : /d/ ve /s/ : /z/ ünsüzlerinin ayırt edilip edilmemesi, 5. kısa bağlama ünlülerinin yazıda *ä/ë* olarak gösterilip gösterilmemesi (örn. Orh. *tγ*, Mani metinleri *ataγ*) ya da daha sonra *i/i* olarak gösterilmesi (*atıγ*), 6. /n/ ünsüzünün korunması ya da /y/ye değişmesi (örn. *qaño* > *qayu* "hangi"), 7. /d/ foneminin korunması ya da /y/ye değişmesi (örn. *ädgü* 'iyi' > *äygü*), 8. ünsüz yer değiştirmesinin yokluğu ya da varlığı (örn. *yaγmur* > *yamγur*), 9. içses ünlü türemesinin yokluğu ya da varlığı (örn. *ärdäm* > *ädiräm*), 10. *birlä* sözcüğündeki /r/nin korunması ya da düşmesi, 11. ilgi durumu (Genitiv) ekinin ünsüzlerden sonra *-äη/-ëη* (*ät-äη*) ya da *-näη/-nëη* biçiminde olması (*at-näη*), 12. verme durumu (Dativ) ekinin *-qa/-kä* ya da *-γa/-gä* olması, 13. belirli nesne (Akkusativ) ekinin *-äγ/-ëg* (*hat-äγ* 'atı') ya da *-nI* olması (*at-nI*), 14. belirli nesne ekinin iyelik eklerinden sonra *-än/-ën* (*hat-äm-än* 'atımı') ya da *-nI* olması (*at-ım-nI*), 15. çıkma durumu (Ablativ) ekinin *-DA* ya da *-DIn* olması, 16. yuvarlak ünlülü sözcüklerde araç durumu (Instrumental) ekinin *-ön/-ön* (*yöl-ön* 'yol ile') ya da *-In* olması (*yöl-in*), 17. *birlä* sontakasının belirli nesne durumu eki ile (*qaγan-ı-n birlä*) ya da yalın durum (*Nominative*) ile kullanımı (*qaγan-ı birlä*), 18. *ol* adılının verme durumunun *aγar* ya da *aγa* biçiminde olması, 19. *kärgäk*

sözcüğündeki /g/nin korunması ya da düşmesi, 20. ara sayıların üst onlukla (*bir qırq* ‘31’) ya da alt onlukla (*otuz bir*) belirtilmesi, 21. eylemlerde çokluk ekinin yokluğu (*käl-d-i* ‘geldi, geldiler’) ya da varlığı (*käldi-lär*), 22. şart ekinin ulaç (Konverb) olarak (*bar-sar, bol-ça*) ya da yüklem olarak (*bar-sar biz*) kullanımı, 23. *-əpAn* ulaç ekinin varlığı ya da yokluğu, 24. ünlüden sonra geniş zaman ekinin *-yUr* ya da *-r* olması (*yöri-yur, yöri-r*), 25. *bil-* ve *al-* eylemlerinin geniş zaman biçimlerinin *-ir/-ır* (*bil-ir, al-ır*) ya da *-ür/-ur* (*bil-ür, al-ur*) olması, 26. *-K-* ve *-r-*’li eylemlerin geniş zaman biçimlerinin *-Ar* ekli (*ögir-är*) ya da *-Ur* ekli (*ögir-ür*) olması, 27. ettirgenlik ekinin *-ot-* ya da *-It-* biçiminde olması (*qorq-öt-, qorq-it-*), 28. bu eylemlerin geniş zaman biçimlerinin *-Ir* ya da *-Ur* ekli olması (*qorqöt-ır, qorqıt-ur*), 29. *-mlş* ekli eylem adının olumsuz biçiminin *-mAdUk* ekli ya da *-mAmlş* ekli olması (*bil-mädük, bil-mämiş*), 30. metinlerde Yüan dönemi ödünç sözlerin yokluğu ya da varlığı.

Doerfer işte bu 30 ölçütü uygulayarak Doğu Türkçesini 5 eski evreye, ilk iki evreyi de 1a, 1b, 1c, 1d; 2a, 2b, 2c, 2d olarak kendi içinde dörder altevreye ayırıyor ve bu evrelerin özelliklerini tablolarla veriyor (s. 32-51). Bu sınıflandırmaya göre, birinci evre ortalama olarak 750-948 tarihleri arasını, ikinci evre 990-1235 tarihleri arasını, üçüncü evre 1315 tarihini, dördüncü evre (*Altun Yaruk* ve *Buyan Evirmek* dışında) 1323 tarihini, beşinci evre de (*İnsadi Sutra* dışında) 1345 tarihini kapsamaktadır. Bundan sonra Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatayca ve Yeni Uygurca dönemleri de aynı özellikler bakımından inceleniyor (s. 51-54).

Kitabın 3. bölümü “Metinlerin Tarihlendirilmesi” başlığını taşıyor (s. 65-83). Bu bölümde Doerfer 30 ölçütü uygulamak suretiyle Doğu Türkçesi metinlerini Orhon yazıtlarından başlayarak tarih sırasına göre bölümlere ayırıyor ve böylece özellikle Mani ve Uygur alfabeleri ile yazılmış Eski doğu Türkçesi metinlerini tarihlendirmeye çalışıyor (s. 73-82). Buna göre, örneğin kalıp baskı Uygurca bir metin 1248 tarihinden önceye gidemez, 1350 tarihinden de yeni olamaz. Yine bu dilbilimsel ölçütlere göre, içinde Yüan dönemi Moğolca ödünç sözcükler bulunan bir Uygurca metin de 13. yüzyıldan öncesine ait olamaz.

“Dillik ölçütlerin ayrıntılı açıklaması” başlığını taşıyan 100 sayfalık beşinci bölüm kitabın en büyük bölümüdür (s. 91-191). Bu bölümde kalıp baskıdan Yüan dönemi Moğolca ödünç sözcüklere kadar 30 yazımsal ve dilbilimsel özelliğin ayrıntılı açıklamaları yer alıyor.

Kitabın son bölümü olan 6. bölüm de “Yüksek Dile karşı Aşağı Dil” (Niedersprache contra Hohchsprache) başlığını taşımaktadır. Doerfer bu bölümde Batı Eski Türkçesi (Karahanlıca vb.) metinleri ile Doğu Eski

Türkçesi metinlerini içerdikleri yüksek zümre ve avam dili biçimleri bakımından inceliyor. Örneğin KB'de, MK'da ve AH'da hem *birlä*, *-XG*, ve *añar* gibi yüksek zümre diline özgü arkaik biçimler hem de *bilä*, *-nl* ve *aņa* gibi avam diline özgü yeni biçimler bulunmaktadır. Örneğin KB'de 353 kez *birlä*, 264 kez de *bilä* biçimi, 163 kez *añar*, 7 kez de *aņa* biçimi geçmektedir. Manzum metinlerdeki bu karışıklık, Doerfer'in haklı olarak belirtmiş olduğu gibi, aruz ölçüsünden, daha doğrusu aruz ölçüsüne uyma gereğinden kaynaklanmaktadır.

Doerfer'in yapıtı zengin bir kaynakça (s. 237-255) ile son buluyor.

* *
*

Ciddi ve titiz bir araştırma ürünü olan bu geniş kapsamlı çalışmada Doerfer'in ileri sürdüğü pek çok görüşe ve vardığı yargılara katılmamak mümkün değildir. Ancak, yazarın runik yazılı bir metnin tarihi konusundaki yargısı ile yapıtın türlü yerlerinde ileri sürdüğü bazı görüşlere ve okuma-açıklama önerilerine katılamadığımı da burada belirtmek isterim. Bunları, karşı görüşlere ve eleştiriye her zaman açık olan dostum Doerfer'in hoşgörü ile karşılayacağımı umarak, aşağıya aktarıyorum:

1. Runik yazılı metinlerin tarihlerini verirken Doerfer Tes yazıtı için 761/2, ideal rakam olarak da 762 tarihini veriyor (s. 74). Bence bu ideal tarihi on iki yıl kadar geriye götürmek gerekir. Çünkü bu yazıt, çok büyük bir olasılıkla, ikinci Uygur kağanı Bayan Çor'a aittir. Şine-Usu yazıtından öğrendiğimize göre Bayan Çor sağlığında iki yazıt diktirmiştir. Bunlardan ikincisi 753 yılında Ötüken'de diktirdiği Terkhin (Taryat) yazıtı, birincisi de Kaplan yılında (750) Ötüken'in batısında Tez ırmağı başında yayladığı zaman diktirdiği yazıttır. Şine-Usu'da Bayan Çor'un diktirdiği bu ilk yazıtla ilgili bölüm şöyledir: *b(a)rs yulka çik t(a)pa yorıd(ı)m, (e)kint(i) (a)y tört y(e)g(i)rmikä k(ä)mdä/tokıd(ı)m (.) ol y[ıl ..... t](ä)z b(a)şu (a)nta k(a)s(a)r kur(ı)d(ı)n örg(i)n (a)nta it(i)td(i)m çit (a)nta tokıd(ı)m y(a)y (a)nta y(a)yl(a)d(ı)m y(a)ka (a)nta y(a)k(a)l(a)d(ı)m bälgüm(i)n bit(i)g(i)m(i)n (a)nta y(a)r(a)t(ı)td(ı)m* (Şine-Usu D 7-8).

Bayan Çor, Terkhin (Taryat) yazıtında da Kaplan yılında Ötükän'in batısında Tez ırmağı başında karargah kurdurup çit diktirdiğini ve yayladığını açıkça belirtmektedir: *k(a)ğ(a)n (a)t(ı)ğ k(a)tun (a)t(ı)ğ (a)t(a)n(ı)p ötük(ä)n k(e)d(i)n uçınta t(ä)z b(a)şınta örg(i)n [anta etitdim çit] (a)nta y(a)r(a)t(ı)td(ı)m b(a)rs yulka yul(a)n yulka (e)ki yıl y(a)yl(a)d(ı)m* (Batı 1-2).

2. Yükleme durumu ekleri ile ilgili bölümde Doerfer Eski Türkçede *-əg* ve *-ən* (iyelik eklerinden sonra) biçiminde olan eklerin aslında iki farklı ad durumu eki olabileceğini belirttikten sonra bunlardan birincisinin gerçek belirli nesne eki olabileceğini bunun da aslında ilgi durumu ile bir ve aynı olduğunu belirtiyor. Ona göre bu ek Kül Tigin yazıtında geçen *sünüg batımı* ‘Tiefe der Lanze’ (mızrak derinliği) tamlamasındaki *sünüg* (Doerfer’e göre < *sünü-g*) sözcüğünde görülür (s. 147).

Hemen belirtelim ki *sünüg batımı* tamlamasında *sünüg* sözcüğü yalın durumdadır; çünkü bu sözcük **sün-* eyleminden *-G* ile türemiş bir addır. Bu tür tamlamalara gerek Eski Türkçede gerekse yeni Türk dillerinde sık rastlanır, örn. Uyg. *är turumu suv* ‘insan boyu su’ (bk. M. Erdal, *Old Turkic Word Formation*, I, s. 205), MK *bir sünü turkı* ‘bir mızrak boyu’, Türkçe *bir ok atımı* (mesafe), *bir tüfek atımı*, *diz boyu* vb. gibi. Aslında bu gibi tamlamalarda birinci adın eksiz ilgi durumunda olması genel kuraldır. Bu nedenle *sünüg batımı* tamlamasındaki *sünüg* sözcüğünün yalın durumda olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz.

3. Yine aynı sözcükle ilgili olarak Doerfer (Thomsen ve ona uyanlarca) *sünügin* ve *sünüglic* okunan sözcüklerin *süngün* ve *süngüləg* biçiminde okunmaları gerektiğini ileri sürüyor (s. 147-148). Buna kanıt olarak da söz konusu sözcüğün başka bütün Türkçe metinlerde *süngü* biçiminde olduğunu belirtiyor (s. 148). Erdal’ın da belirtmiş olduğu gibi (ay. y.) sözcük *süngü* olsaydı söz sonundaki *-ü* ünlüsü *-lüg* ekinden önce yazım kuralına uygun olarak gösterilirdi. Sözcüğün MK’da ve öbür Orta Türkçe metinlerde *süngü*, *sünü* biçiminde olduğu doğrudur. Bu yazım ve yeni Türk dillerindeki *süngü* (Trk., Az., Kum.), *süñgi* (Kzk, Nog.), *söñge* (Tat.), *höñgö* (Bşk.) biçimleri sözcüğün, ET *bıçgu* gibi, **sün-* eyleminden *-GU* ile türetilmiş bir ad olduğunu gösterir. Ancak elimizde Orhon Türkçesi *sünüg* (KT E 35) sözcüğünü doğrulayan Yak. *ünü* gibi çok önemli bir veri de yok değildir. Yakutça *ünü* hiç kuşkusuz daha eski bir **sünüg* biçimine gider: *ünü* < **sünüg*.

4. Doerfer Tunyukuk yazıtındaki *sün(ü)g(ü)n* ‘with lances’ (T I N 4) sözcüğünü de *süng(ü)n* biçiminde okuyor ve buradaki *-ən* ekinin eski bir ilgilik (Relationalis) olabileceğini ileri sürüyor (s. 148). Sözcüğün aslı *sünüg* olduğuna göre Tunyukuk yazıtındaki bu biçim ancak araç durumu olarak açıklanabilir: ... *sün(ü)g(ü)n* (a)çd(ı)m(ı)z ‘... mızrak(larımız)la açtık’.

5. Orhon Türkçesi gramerimde *k(a)g(a)n(ı)η(ı)n s(a)bin (a)lm(a)tin* ‘without taking the advice of your kaghan’ (KT S 9) ibaresindeki ilk sözcüğün ilgi (genitive) durumunda olduğunu belirtmiştim (s. 127). Doerfer

buna da karşı çıkıyor ve *-ən* biçiminde bir Genitiv eki olmadığını söylüyor (s. 148). Ona göre *kaganıñın* sözcüğündeki *-ən* eki yükleme durumu biçiminde bir ilgi durumu ekidir (ein Casus relationalis in Akkusativform). Yükleme durumu biçiminde bir ilgi durumu... Orhon Türkçesinde yükleme durumunun böyle bir görevi olduğunu kanıtlayacak ikinci bir örnek bulunduğunu sanmıyorum. Öte yandan bu ibaredeki *kağanıñın* sözcüğünün ilgi durumunda olduğu kesindir: *kağanıñ-ın sab-i*. Burada belki de bir başkalaşma örneği ile karşı karşıyayız: *kağanıñın* < **kağanıñıñ*.

6. Doerfer aynı yerde Orhon Türkçesi ilgi durumu ekinin *-ən* ile *-g* ekinin birleşmesi sonucu, yani ek yığılması ile, ortaya çıktığını ileri sürüyor ve *bizeñ* ‘unser’ sözcüğünü *biz-ən-g* biçiminden getiriyor. Bu görüşe katılmak güçtür. İki nedenle: 1. *-g* eki ünsüz ile biten sözcüklere bağlama ünlüsü ile eklenir (*kağan-ı-γ*, vb. gibi); 2. bu tür bir ek yığılması (örn. Uyg. *mintädä*, *sintädä* vb.) için Orhon Türkçesi çok erken bir evredir.

7. Doerfer *-əpan* zarf-fiil ekinin *-əp* ekinin, *är-än*, *oγl-an* gibi *-An* ile yapılmış eski bir çoğul biçimi olabileceğini ileri sürüyor (s. 173). Bence bir zarf-fiil ekine çokluk ekinin getirilmesi, özne çoğul olsa bile, gramere aykırıdır.

8. Orhon yazıtlarındaki kuraldışı bazı örnekleri anarken Doerfer orada *ärgäli* yerine *ärkäli* biçiminin bulunduğunu söylüyor (s. 175). Söz konusu sözcük benim *ärkli* okuduğum ve *är-* ‘olmak’ eyleminden *-gli* ekli bir biçim saydığım sözcük olmalıdır. Bu sözcük, anlamına ve kullanımına göre, zarf-fiil eki *-GAll* ile türetilmiş olamaz. Çünkü *-GAll* ekinin iki anlamı vardır: 1. ‘-mak için’, 2. ‘-den beri’. Yazıtlardaki *ärkli* sözcüğünün anlamları (‘olan’ ve ‘iken’) bu anlamlara uymaz.

9. Doerfer, Clauson’ın *äşgäk* (Halaçça *äşgä*) sözcüğünü *äş-* ‘rahvan gitmek’ eyleminden getiren etimolojisini kabul etmiş görünüyor (s. 165). Bu etimoloji bana Gabain’in aynı sözcüğü *iş, äş* ‘arkadaş’ sözcüğünden getirmek istemesini (AT 59) anımsatır. Bence *äşgäk* sözcüğü Moğolca *elcigen* ile köktaşır. Halaçça biçim Mo. *elcigen* sözcüğüne kurallı olarak denktr: Trk. *ş* = Mo. *lc*, orta hece ünlüsü ile söz sonundaki *n*’nin düşmesi.

10. Doerfer Eski Türkçe metinlerde az rastlanan *bulır* ‘bulur’ biçimini şüpheli, dolayısıyla daha yeni ya da ikincil sayıyor (s. 178). Henüz yayımlanmamış bir yazımda Türkçe *bul-* eyleminin Mo. *buli-* ‘tutmak, yakalamak, zorla almak’ eylemi ile köktaş olduğunu ileri sürdüm. Eğer bu eşitleme doğru ise dar ünlü *bul-ır* (< **bulı-r*) biçiminin yuvarlak ünlü *bulur* biçiminden daha eski olduğunu söyleyebiliriz.

11. *-GUIUK* ekli örnekler arasında Tunyukuk yazıtından *toplayuluq* ‘das Sammeln’ sözcüğü de var (s. 223). Bu okuyuşu Tezcan, haklı olarak,

topul˘yuluq ‘delinmesi’ biçiminde düzeltilmişti: *yuyqa qalın bolsar topul˘yuluq alp ärmiş* ‘ince olan kalınlaşırsa delinmesi zor imiş’ (Tezcan 1975-1976: 178). Gerçekten de Eski Türkçede *topla-* eylemi yoktur. Ayrıca *topul-* ‘delinmek’ eylemi burada anlam bakımından deyişteki koşutluğa daha uygundur: *topul˘yalı ~ üzgäli, topul˘yuluq ~ üzgülik*.

Bunlara Çuv. *-ër < -ëGěz* (çoğul 2. kişi iyelik eki) açıklaması da (s. 223) eklenebilirdi. Ancak bu açıklama bizi yeniden ünlü rotasizm-zetasizm tartışmasına götürecektir ve bu tanıtma yazısının oylumunu daha da artıracaktır. Bu nedenle burada yeni bir tartışma açmıyor ve yazıma şu satırlarla son vermek istiyorum: Doerfer’in bu yapıtı birçok tarihsiz Eski Türkçe metnin yazılış tarihini yaklaşık fakat gerçeğe çok yakın olarak saptamada dilbilimsel ölçütlerin nasıl işe yaradığını göstermesi bakımından çok ilginç ve çok yararlı bir araştırmadır. Ünlü Türkolog bu yapıtında 30 yazımsal ve dilbilimsel ölçütü kullanarak yazılış tarihi kestirilemeyen ya da yanlış tarihlenen birçok Eski Türkçe metnin tarihini gerçeğe en yakın biçimde saptamayı başarmıştır. Bu gerçekten başarılı çalışmasından ötürü kendisini kutlarız.

Talat Tekin